

Article No. 328

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2024.11.11>

Artykuł badawczy / Research article

Dziedzina nauk humanistycznych / Humanities

Dyscyplina naukowa: literaturoznawstwo / Discipline of science: Literary studies

Copyright © 2024 SRG and G. Ojcewicz¹

Citation:

Ojcewicz, G. (2024). *Anioł Pański* Kazimierza Przerwy-Tetmajera jako zadanie translatorskie w przekładzie na język rosyjski. *Studia Rossica Gedanensia*, 11: 213-244. DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2024.11.11>

ANIOŁ PAŃSKI KAZIMIERZA PRZERWY-TETMAJERA JAKO ZADANIE TRANSLATORSKIE W PRZEKŁADZIE NA JĘZYK ROSYJSKI

GRZEGORZ OJCEWICZ

Profesor emeritus

Corresponding Author e-mail: grzegorz.ojcewicz@uwm.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5909-270X>

(nadesłano / received 13.11.2023; zaakceptowano / accepted 31.01.2024)

Abstract

***The Angelus* by Kazimierz Przerwa-Tetmajer as a translator's quest in the process of rendering it into Russian**

The author conducts an analysis of a Young Poland poem *The Angelus* by Kazimierz Przerwa-Tetmajer in terms of possible issues which may arise in its translation into Russian. The premise for doing so was – above all – the researcher's awareness of the peculiar style of Young Poland writers, for whom using neologisms, occasionalisms or emotionally expressive lexis was part of their active poetry practices. In addition to this, the functioning conditions of both Polish and Russian have objectively changed

¹ This is an Open-Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. Publisher: University of Gdańsk. Faculty of Languages [Wydawca: Uniwersytet Gdański. Wydział Filologiczny].

over the past century, and certain units have lost their original usage or initial meaning. The findings of the analysis point out to the fact that *The Angelus*, despite the passage of time, as a whole, does not, in fact, present a significant translation issue and it should be subject to both a philological and poetic translation. Working on the poem will occasionally require the translator's creativity, especially when outdated vocabulary or words which do not function in contemporary Russian are used.

Keywords: *The Angelus*, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Young Poland poetry, artistic translation vs. the source text style.

Резюме

Ангел Господень Казимежа Пшервы-Тетмайера как переводческая задача при переводе на русский язык

Автор анализирует, относящееся к литературному течению «Молодая Польша», стихотворение Казимежа Пшервы-Тетмайера *Ангел Господень* с точки зрения возможных проблем его перевода на русский язык. Предпосылкой для такой процедуры является прежде всего осознание исследователем специфического стиля высказываний писателей «Молодой Польши», для которых использование неологизмов, окказионализмов или эмоционально-экспрессивной лексики было частью их активной поэтической практики. Более того, за последнее столетие объективно изменились условия функционирования как польского, так и русского языков, а отдельные единицы утратили свою первоначальную активность или первичное значение. Из проведённого анализа вытекает, что *Ангел Господень*, несмотря на ход времени, в целом не представляет собой чрезвычайной переводческой проблемы и должен подвергаться не только филологическому, но и поэтическому переводам. Однако работа над ним в некоторых случаях потребует от переводчика изобретательности, особенно в ситуациях, когда он столкнётся с лексикой устаревшей или отсутствующей в ресурсах современного русского языка.

Ключевые слова: *Ангел Господень*, Казимеж Пшерва-Тетмайер, поэзия «Молодой Польши», художественный перевод и стиль оригинала.

Zarówno rodzima literatura młodopolska, jak i obca, należąca do rosyjskiego Srebrnego Wieku, obfitowały w eksperymenty językowe, które z jednej strony poszerzały zasoby stylistyczno-semantyczne języków naturalnych, z drugiej zaś ujawniały indywidualne preferencje twórców. Słowne „wynałazki” poetów Młodej Polski czy na przykład wschodniosłowiańskich futurystów – ich neologizmy, okazjonalizmy, wulgaryzmy – tu okraszały polszczyznę, a tam – ruszczyznę, stając się nierzadko wyzwaniem interpretacyjnym dla ówczesnych odbiorców przywykłych raczej do pozytywistycznej równowagi wypowiedzi w Polsce i klarowności znaczeniowej tekstów z epoki Złotego Wieku w Rosji.

Anioł Pański Kazimierza Przerwy-Tetmajera (1865–1940) powstał na krótko przed lub w 1898 roku, na pewno zaś został opublikowany wtedy po raz pierwszy w trzeciej serii poetyckiej w tomie *Poezje* (Przerwa-Tetmajer 1900a: 78–81)². Bezspornie jest to wiersz niepokojący i inspirujący pod wieloma względami, nawet dzisiaj, po ponad stu dwudziestu pięciu latach od czasu jego pierwodruku, lecz nie aspekt interpretacyjny, wersyfikacyjny, ortograficzny czy graficzny czynię obecnie przedmiotem obserwacji, lecz aspekt translatorski dzieła, a ściślej – ewentualne trudności, które mogłyby się pojawić podczas przekładu tego tekstu na język rosyjski, gdy celem tłumacza staje się pragnienie zachowania młodopolskich cech danego utworu. Chcę zatem zweryfikować hipotezę, zgodnie z którą przekład utworu *Anioł Pański* na język rosyjski może stwarzać pewne problemy przede wszystkim z dwóch powodów: stylistyki młodopolskiej, odmiennej przecież od wzorców pochodzących ze Srebrnego Wieku, oraz upływu czasu, który spowodował przesunięcie nieaktywnych jednostek językowych oryginału do grupy leksemów opatrzonych kwalifikatorem *przestarzałe*.

Nie dotarłem do rosyjskojęzycznej wersji wiersza *Anioł Pański*. Nie znaczy to jednak, że jej nie ma. Być może istnieje ukryta w archiwach literackich obok innych przekładów utworów Tetmajera na ten język obcy, bo był przecież autorem znanym Rosjanom i przez nich chętnie tłumaczonym już w latach sobie współczesnych. Wśród tamtejszych translatorów wierszy, wierszy prozą, powieści, opowiadań powieści, szkiców, miniatur i gawęd młodopolskiego pisarza zapisali się m.in.: Władisław Chodasiewicz (1886–1939), O[lga?] Dziełakowska, Michaił Gierbanowski (1874–1914), Izabella Griniewska (1864–1942), Władimir Lenski (1877–1932), Wukoł Ławrow (1852–1912), Siergiej Szejn (1882–1955), Władimir A. Wysocki (1846–1894)³.

By wskazać ostatecznie na obiektywne problemy translatorskie, proponuję prześledzić etapy obranej przeze mnie sześciostopniowej metody. Polega ona na pokonywaniu i komentowaniu kolejnych etapów:

² Poezje Kazimierza Przerwy-Tetmajera ukazywały się periodycznie w latach 1891–1924. Łącznie wyszły w ośmiu seriach wydawanych w Krakowie i Warszawie.

³ Zob. np. **wiersze**: *Тот ветер (Тот ветер, что, крылья лаская орлов...;* I. Griniewska), *Тень Шопена (В полях цветущих, в садах, под сенью...;* S. Szejn), *Весталка – Аполлону (Полюбила я в тебе на горе...;* M. Gierbanowski), *Коль хочешь сердце от ран избавить... (O. Dziełakowska), А если день взойдет ненастный...;* W. Lenski). **Wiersze prozą**: *Воспоминание, Суд, Тень, Любовь, Роза, На Везувии, Горный мотылек, Над потоком, Счастье, Журавли, Ель, К женщине, Тяжелое будущее, К смерти, За стеклянной стеной, Одна из сказок.* **Powieści**: *Бездна;* W.A. Wysocki), *Легенда Тамр;* W. Chodasiewicz). **Szkice i opowiadania**: *Лауреат (Wukoł Ławrow), О Валек-дурале.* **Fragmenty**: *Гимн Аполлону, Триумф, Двойная Смерть, Заколдованная княжна, Карьера попугая, Гробы, Дождь, Недоразумение, Гордость, Из афоризмов, Эпитафия, Ледяная вершина, Монарх, Кукла, Из воспоминаний художника, К небу, Зимние панны или о Мацьке, что пропал в горах (W.A. Wysocki).* **Miniatury**: *Суд, За стеклянной стеной.* **Gawędy**: *На горных уступах (W.A. Wysocki).* Utwory Kazimierza Przerwy-Tetmajera tłumaczono za jego życia także na inne języki, np. na angielski, czeski, słowacki, ukraiński, i tłumaczy się do dzisiaj. Zob. np. na białoruski: *Напярэ́ймы: ад Буза да Варпы...* 2003; ukraiński: *50 польських поемів...* 2001, *Dlatego że są...* 2005, serbsko-chorwacki: *Pet vekova...* 1991, niemiecki: *Panorama...* 1996. Warto też pamiętać o popularności utworów tego młodopolskiego twórcy – z powodu ich niezwykłej śpiewności – wśród kompozytorów. Zob. np. Al-Araj 2020.

1. przytoczeniu oryginału w wersji pierwotnej z 1898 roku (identycznej z tą z 1900a) obok wersji ortograficznie współczesnej (Przerwa-Tetmajer 2012: 40–42);
2. rozbiciu pierwodzieła na części mowy (rzeczowniki, przymiotniki/imiesłowy, czasowniki/imiesłowy, przysłówki/partykuły/zaimki przysłówkowe) z zachowaniem gramatycznych form wyjściowych i bez powtarzania tych samych postaci leksemów; aspekt frekwencyjny nie odgrywa w moim ujęciu żadnej roli, chociaż w planie ogólnym warto o nim pamiętać, ponieważ może wskazywać na znaczenie (lub jego brak) warstwy brzmieniowej tekstu;
3. oddzieleniu wśród wyodrębnionych części mowy leksyki standardowej od niestandardowej;
4. dokonaniu dwukrotnego przekładu automatycznego całego oryginału ze zwróceniem szczególnej uwagi na leksykę niestandardową i następnie zestawienie tychże przekładów z oryginałem;
5. zestawieniu automatycznych przekładów ze sobą;
6. zaproponowaniu wariantów filologicznych dla młodopolskiej leksyki niestandardowej obecnej w wierszu *Anioł Pański*.

Przez leksykę niestandardową rozumiem, po pierwsze, jednostki, które nie występowały w słowniku objaśniającym za czasów autora wiersza, są zatem jego projekcją słowną, po drugie natomiast – komponenty, które obecnie postrzegamy jako przestarzałe (nieaktywne) we współczesnej polszczyźnie lub mające odmienną od pierwotnej semantykę.

Etap pierwszy

Tab. 1. Zestawienie wiersza *Anioł Pański* w wersjach z 1898 roku i współczesnej z 2012

<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona... W wieczornym mroku, we mgle szarej, Idzie przez łąki i moczary, Po trzęsawiskach i rozłogach, Po zapomnianych dawno drogach, Zaduma polna, Osmętnica... Idzie po polach, smutek sieje, Jako szron biały do księżycy... Na wód topiele i rozchwieje, Na omroczone, śpiące gaje, Cień, zasępienie od niej wieje, Włóczą się za nią żal, tęsknica... Hen, na cmentarzu ciemnym staje, Na grób dziewczyny młodej siada, W świat się od grobu patrzy blada...</p>	<p>Na Anioł Pański biją dzwony, niech będzie Maria pozdrowiona, niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, w niebiosach kędyś głos ich kona... W wieczornym mroku, we mgle szarej idzie przez łąki i moczary, po trzęsawiskach i rozłogach, po zapomnianych dawno drogach, zaduma polna, Osmętnica... Idzie po polach, smutek sieje, jako szron biały do księżycy... Na wód topiele i rozchwieje, na omroczone śpiące gaje, cień, zasępienie od niej wieje, włóczą się za nią żal, tęsknica... Hen, na cmentarzu ciemnym staje, na grób dziewczyny młodej siada, w świat się od grobu patrzy blada...</p>
--	--

<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>Na Anioł Pański biją dzwony, niech będzie Maria pozdrowiona, niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, w niebiosach kędyś głos ich kona...</p>
<p>Na wodę ciche cienie schodzą, Tumany się po wydmach wodzą, A rzeka szemrze, płynie w mrokach, Płynie i płynie coraz dalej... A coś w niej wzdycha, coś zawodzi, Coś się w niej skarży, coś tak żali... Płynie i płynie, aż gdzieś ginie.. Traci się w górach i w obłokach, I już nie wraca nigdy fala, Co taka smutna stąd odchodzi... Przepada kędyś w mójz głębinie I już nie wraca nigdy zdala...</p>	<p>Na wodę ciche cienie schodzą, tumany się po wydmach wodzą, a rzeka szemrze, płynie w mrokach, płynie i płynie coraz dalej... A coś w niej wzdycha, coś zawodzi, coś się w niej skarży, coś tak żali... Płynie i płynie, aż gdzieś ginie, traci się w górach i w obłokach, i już nie wraca nigdy fala, co taka smutna stąd odchodzi... przepada kędyś w mójz głębinie i już nie wraca nigdy z dala...</p>
<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>Na Anioł Pański biją dzwony, niech będzie Maria pozdrowiona, niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, w niebiosach kędyś głos ich kona...</p>
<p>Szare się dymy wolno wleką Nad ciemne dachy, kryte słomą — Wleką się, snują gdzieś daleko, Zawisną chwilę nieruchomo I giną w pustym gdzieś przestworzu... Może za rzecznią płynąc falą, Polecą kędyś aż ku morzu... A mrok się rozpościera dałą I coraz szerzej idzie, szerzej I coraz cięższy, gęstszy leży, Zatopił lasy, zalał góry, Pochłonał ziemię do rubieży, Na niebie oparł się ponury...</p>	<p>Szare się dymy wolno wleką nad ciemne dachy, kryte słomą — wleką się, snują gdzieś daleko, zawisną chwilę nieruchomo i giną w pustym gdzieś przestworzu... Może za rzecznią płynąc falą, polecą kędyś aż ku morzu... A mrok się rozpościera dałą i coraz szerzej idzie, szerzej, i coraz cięższy, gęstszy leży, zatopił lasy, zalał góry, pochłonał ziemię do rubieży, na niebie oparł się ponury...</p>
<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>Na Anioł Pański biją dzwony, niech będzie Maria pozdrowiona, niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, w niebiosach kędyś głos ich kona...</p>

<p>Idzie samotna dusza polem, Idzie ze swoim złem i bolem, Po zbożnym łanie i po lesie, Wszędy zło swoje, swój ból niesie I swoją dolę klnie tułaczą, I swoje losy klnie straszliwe, Z ogromną skargą i rozpaczą Przez zasępioną idzie niwę... Idzie, jak widmo potępione, Gwiżdże koło niej wiatr i tańczy — W którą się kolwiek zwróci stronę, Wszędzie gościniec jej wygnańczy — — Nigdzie tu miejsca niema dla niej, Niema spoczynku, ni przystani... Idzie przez pola umęczona, Łamiąc nad głową swą ramiona...</p> <p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony...</p>	<p>Idzie samotna dusza polem, idzie ze swoim złem i bolem, po zbożnym łanie i po lesie, wszędy zło swoje, swój ból niesie, i swoją dolę klnie tułaczą, i swoje losy klnie straszliwe, z ogromną skargą i rozpaczą przez zasępioną idzie niwę... Idzie jak widmo potępione, gwiżdże koło niej wiatr i tańczy — w którą się kolwiek zwróci stronę, wszędzie gościniec jej wygnańczy — — nigdzie tu miejsca nie ma dla niej, nie ma spoczynku, ni przystani... Idzie przez pola umęczona, łamiąc nad głową swą ramiona...</p> <p>Na Anioł Pański biją dzwony, niech będzie Maria pozdrowiona, niech będzie Chrystus pozdrowiony...</p>
--	--

Z powyższego zestawienia płyną pierwsze obserwacje. Pod względem ilościowym nie ma pomiędzy tymi tekstami różnic: w wersji z 1898/1900 roku i współczesnej liczba wersów jest identyczna oraz układ poszczególnych linijek – paralelny. Zmiany dotyczą głównie aspektu gramatyczno-ortograficznego: nieaktywnej obecnie końcówki *-em* w narzędniku liczby pojedynczej czy obecnością głoski „o” zamiast „ó” w słowie „bólom”, a także łącznej pisowni *nie* z czasownikami i stosowaniem imienia „Maria/Maryja” w przestarzałej postaci graficznej „Marya”. Zarówno w wersji pierwotnej, jak i następnych zachowano formę zaimka nieokreślonego „którąkolwiek”, ale w licencjonowanym kształcie – „w którą się kolwiek” – na skutek rozbicia tej części mowy przez cząstkę „się” powiązaną z czasownikiem „zwróci”. Obecnie także przysłówek „zdala” pisze się oddzielnie.

Etap drugi

- I. Rzeczowniki występujące w wierszu *Anioł Pański* w kolejności jak w oryginale: *Anioł, dzwony, Marya, Chrystus, niebiosach, głos, mroku, mgle, łąki, moczary, trzęsawiskach, rozłogach, drogach, zaduma, Osmętnica, polach, smutek, szron, księżycyca, wód, topiele, rozchwieje, gaje, cień, zasępienie, żal, tęsknica, cmentarzu, grób, dziewczyny, świat, grobu, wodę, cienie, tumany, rzeka, mrokach, górach, obłokach, fala, mórz, głębinie, dymy, dachy, słomą, chwilę, przestworzu, falą, morzu, mrok, dałą, lasy, góry, ziemię, rubieży, niebie, dusza, polem, złem, bolem, łanie, lesie, zło, ból, losy, skargą, rozpaczą, niwę, widmo, wiatr, stronę, gościniec, miejsca, spoczynku, przystani, pola, głową, ramiona.*
- II. Przymiotniki/imiesłowy odprzymiotnikowe występujące w wierszu *Anioł Pański* w kolejności jak w oryginale: *Pański, pozdrowiona, pozdrowiony, wieczornym, szarej, zapomnianych, polna, biały, omroczone, śpiące, ciemnym, młodej, blada,*

ciche, smutna, szare, ciemne, kryte, pustem, rzeczną, cięższy, gęstszy, ponury, samotna, zbożnym, tułaczą, straszliwe, ogromną, zasepioną, potępione, wygnaćcy, umęczona.

III. Czasowniki/imiesłowy przysłówkowe występujące w wierszu *Anioł Pański* w kolejności jak w oryginale: *biją, kona, idzie, sieje, wieje, włóczą się, staje, siada, patrzy, schodzą, się wodzą, szemrze, płynie, wzdycha, zawodzi, skarży, żali, ginie, traci się, nie wraca, odchodzi, przepada, się wleką, snują, zawisną, giną, może, płynąc, polecą, się rozpościera, leży, zatopił, zalał, pochłonął, oparł się, niesie, klnie, gwizdże, tańczy, zwróci, nie ma, łamiąc.*

IV. Przysłówki/partykuły/zaimki przysłówkowe występujące w wierszu *Anioł Pański* w kolejności jak w oryginale: *kędyś, dawno, hen, dalej, gdzieś, już, zdala, nigdy, stąd, wolno, daleko, nieruchomo, aż, szerzej, wszędy, wszędzie, nigdzie.*

Podstawowym celem dokonania takiego rozbicia tekstu oryginału na części mowy w nim obecne była przede wszystkim ocena równoległości występowania desygnatów w obu zakresach językowych – polszczyzny i ruszczyzny, ponieważ rzeczowników w wierszu Przerwy-Tetmajera jest, jak się okazało, najwięcej. Szczególną uwagę zwróciłem również na czasowniki, gdyż w nich mieści się poetycki ruch, poetyckie młodopolskie „dzianie”. W odniesieniu do przysłówków, zaimków przysłownych oraz partykuł też należało zachować ostrożność, albowiem i wśród nich mogły się kryć jednostki potencjalnie trudne w przekładzie na rosyjski.

Etap trzeci

I. Leksyka niestandardowa wśród rzeczowników: *Osmętnica, rozchwieje, tumany, rubieży.*

II. Leksyka niestandardowa wśród przymiotników/imiesłowów: *zbożnym.*

III. Leksyka niestandardowa wśród czasowników/imiesłowów: *się wodzą, traci się, przepada, się wleką, oparł się.*

IV. Niestandardowe przysłówki/partykuły/zaimki przysłówkowe: *kędyś, wszędy.*

Po oddzieleniu leksyki standardowej od niestandardowej pozostało zaledwie kilkanaście jednostek, które zachowały młodopolskie nacechowanie semantyczno-stylistyczne. Fakt ten sugeruje, że pod względem ilościowym trudność transpozycji oryginału powinna znacznie się zmniejszyć. Dalsze badanie tekstu wyjściowego będzie mieć na celu zweryfikowanie tego spostrzeżenia.

Etap czwarty

Etapy czwarty i piąty są według mnie najciekawszym fragmentem prowadzonej tutaj analizy i zaskakują obserwacjami translatorskimi, za którymi stoją wybory tłumaczeniowe zaproponowane przez maszynę. Mimo że teoria przekładu maszynowego (automatycznego) rozwinęła się znacznie w porównaniu z pracami pionierskimi z drugiej połowy lat 50. XX wieku, wciąż nie można mówić o satysfakcjonujących rozwiązaniach przekładowych autorstwa urządzenia cyfrowego, zwłaszcza gdy materiałem przekładowym jest utwór literacki. Pytanie *Co jest oryginałem i czym jest tłumaczenie?* (Bednarczyk 2014) pozostaje jednakowo aktualne, zarówno w odniesieniu do dokonań przekładowych najstarszych chronologicznie, jak i najnowszych. Poniższe translacje automatyczne są, paradoksalnie, interesujące przede wszystkim nie z punk-

tu widzenia poprawności wyborów leksykalnych, lecz popełnionych błędów. Są one także, jak się wydaje, swoistym owocem tłumaczenia pretranslatorskiego pozbawionego wszakże bezpośredniego czynnika ludzkiego (Bednarczyk 2019).

By prześledzić sposób „rozumienia” wiersza *Anioł Pański* przez programy przekładowe, posłużyłem się dwoma źródłami: 1. translatoem Google, 2. programem «Русский translator» (Techland 2005). Wybór tych programów został podyktowany ich praktyczną właściwością polegającą na całościowym tłumaczeniu zadanej partii tekstu, w odróżnieniu od wielu innych translatorów internetowych, które oferują głównie przekład pojedynczych słów lub krótkich zwrotów albo wyrażań. O ile nie miałem żadnego wpływu na ustawienie parametrów tłumaczenia w przypadku Google, o tyle „Rosyjski Translator” stwarzał już taką możliwość, z której skorzystałem, i ustawiłem odpowiedni profil wyboru wyrazów przez aktywowanie określonych kwalifikatorów, jak: *archaiczny, artystyczny, biblijny, filozoficzny, literacki, piśmiotyliwy, poetycki, przenośny, religijny*. Czynność ta, co potwierdzają wyniki tłumaczenia, miała istotny wpływ na drugi językowy obraz analizowanego wiersza.

Tab. 2. Zestawienie wiersza *Anioł Pański* w wersji z 1898 roku z przekładem automatycznym pochodzącym z translatora Google

<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>Колокола звонят на Ангелусе, Привет Марии, Слава Христу... Колокола звонят на Ангелусе, Где-то в небесах их умирающий голос...</p>
<p>W wieczornym mroku, we mgle szarej, Idzie przez łąki i moczary, Po trzęsawiskach i rozłogach, Po zapomnianych dawno drogach, Zaduma polna, Osmętnica... Idzie po polach, smutek sieje, Jako szron biały do księżycy... Na wód topiele i rozchwieje, Na omroczone, śpiące gaje, Cień, zasępienie od niej wieje, Włóczą się za nią żal, tęsknica... Hen, na cmentarzu ciemnym staje, Na grób dziewczyny młodej siada, W świat się od grobu patrzy blada...</p>	<p>В вечерней темноте, в сером тумане, Он ходит по лугам и болотам, Через болота и топи, По давно забытым дорогам, Полевая мечтательность, Осментница... Он ходит по полям, сея печаль, Как белый иней на луну... На водах, которые тают и трясутся, К тусклым, спящим рощам, Тень, мрак от нее веет, Их преследует горе и тоска... Курица, стоящая на темном кладбище, Он сидит на могиле молодой девушки, Бледная женщина смотрит на мир из могилы...</p>
<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>Колокола звонят на Ангелусе, Радуйся, Мария, Слава Христу... Колокола звонят на Ангелусе, Где-то в небесах их умирающий голос...</p>

<p>Na wodę ciche cienie schodzą, Tumany się po wydmach wodzą, A rzeka szemrze, płynie w mrokach, Płynie i płynie coraz dalej... A coś w niej wzdycha, coś zawodzi, Coś się w niej skarży, coś tak żali... Płynie i płynie, aż gdzieś ginie.. Traci się w górach i w obłokach, I już nie wraca nigdy fala, Co taka smutna stąd odchodzi... Przepada kędyś w móż głębinie I już nie wraca nigdy zdala...</p>	<p>Тихие тени опускаются на воду, Облака плывут по дюнам, и река журчит, течет во тьме, Оно течет и течет все дальше и дальше... И что-то в ее вздохах, что-то причитает, Что-то в ней жалуется, что-то жалуется... Оно течет и течет, пока куда-то не исчезает. Теряется в горах и облаках, И волна никогда не возвращается, Что так грустно уезжать отсюда... исчезает где-то в морской пучине И он никогда не вернется...</p>
<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>Колокола звонят на Ангелусе, Привет Марии, Слава Христу... Колокола звонят на Ангелусе, Где-то в небесах их умирающий голос...</p>
<p>Szare się dymy wolno wleką Nad ciemne dachy, kryte słomą — Wleką się, snują gdzieś daleko, Zawisną chwilę nieruchomo I giną w pustem gdzieś przestworzu... Może za rzeczną płynąc falą, Polecą kędyś aż ku morzu... A mrok się rozpościera dałą I coraz szerzej idzie, szerzej I coraz cięższy, gęstszy leży, Zatopił lasy, zalał góry, Pochłoniął ziemię do rubieży, Na niebie oparł się ponury...</p>	<p>Медленно ползет серый дым. Над темными крышами, покрытыми соломой - Они тащат и бредут куда-то далеко, Они будут висеть неподвижно какое-то время И они исчезают куда-то в пустом пространстве... Может быть, за рекой струится волна, Они полетят куда-то в сторону моря... И тьма распространяется вдаль И он идет все шире и шире И он становится тяжелее и плотнее, Он потопил леса, затопил горы, Он поглотил землю до окраин, В небе покоился хмурый человек...</p>
<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>Колокола звонят на Ангелусе, Привет Марии, Слава Христу... Колокола звонят на Ангелусе, Где-то в небесах их умирающий голос...</p>

<p>Idzie samotna dusza polem, Idzie ze swoim złem i bolem, Po zbożnym łanie i po lesie, Wszędy zło swoje, swój ból niesie I swoją dolę klnie tułaczą, I swoje losy klnie straszliwie, Z ogromną skargą i rozpaczą</p> <p>Przez zasępioną idzie niwę... Idzie, jak widmo potępione, Gwiżdże koło niej wiatr i tańczy — W którą się kolwiek zwróci stronę, Wszędzie gościnniec jej wygnańczy — — Nigdzie tu miejsca niema dla niej, Niema spoczynku, ni przystani... Idzie przez pola umęczona, Łamiąc nad głową swą ramiona...</p> <p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony...</p>	<p>Одинокaя душа идѣт по полю, Он ходит со своим злом и болью, В благочестивом поле и в лесу, Он приносит свое зло и боль повсюду И они блуждают свои проклятия, И он проклинает свою судьбу страшными проклятиями, С великой жалобой и отчаянием Он идет по мрачному полю... Он ходит, как осужденный призрак, Ветер свистит и танцует вокруг нее — В какую бы сторону вы ни повернули, Везде дорога ее изгнания — — Здесь ей нет места, Нет ни покоя, ни гавани... Она идет по полям уставшая, Сломал руки над головой...</p> <p>Колокола звонят на Ангелусе, Привет Марии, Слава Христу...</p>
--	---

Tab. 3. Zestawienie wiersza *Anioł Pański* w wersji z 1898 roku z przekładem automatycznym wykonanym przez program „Rosyjski Translator”

<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p> <p>W wieczornym mroku, we mgle szarej, Idzie przez łąki i moczary, Po trzęsawiskach i rozłogach, Po zapomnianych dawno drogach, Zaduma polna, Osmętnica... Idzie po polach, smutek sieje, Jako szron biały do księżycy... Na wód topiele i rozchwieje, Na omroczone, śpiące gaje, Cień, zasępienie od niej wieje, Włóczą się za nią żal, tęsknica... Hen, na cmentarzu ciemnym staje, Na grób dziewczyny młodej siada, W świat się od grobu patrzy blada...</p>	<p>На Господнем Ангеле бьют колокола, Пусть будет приветствуемая Мария, Пусть будет приветствуемый Христос ... На Господнем Ангеле бьют колокола, В небесах кэндись голос их замирает ...</p> <p>В вечерних сумерках, в тумане Он серой Поднимается через луга и трясины, После трясин и розлогач, После забытых давно дорог, полевая Задумчивость, осмэнтница ... Поднимается после полях, печаль сеет, Как белый иней в луну ... На водах топеле и расстроит, На омрочонэ сонные рощи, Отражение, уныние от неё веет, Бродяжничают за неё жаль было, тоска ... Хэн, на тёмном кладбище останавливается, На могилу новобрачного девушки садится, В мир от могилы смотрится бледная ...</p>
--	--

<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>На Господнем Ангеле бьют колокола, Пусть будет приветствуемая Мария, Пусть будет приветствуемый Христос ... На Господнем Ангеле бьют колокола, В небесах кэндьсь голос их замирает ...</p>
<p>Na wodę ciche cienie schodzą, Tumany się po wydmach wodzą, A rzeka szemrze, płynie w mrokach, Płynie i płynie coraz dalej... A coś w niej wzdycha, coś zawodzi, Coś się w niej skarży, coś tak żali... Płynie i płynie, aż gdzieś ginie.. Traci się w górach i w obłokach, I już nie wraca nigdy fala, Co taka smutna stąd odchodzi... Przepada kędyś w mórз głębinie I już nie wraca nigdy zdala...</p>	<p>На воду тихие отражения сходят, Клубы после дюн водятся, А река ропщет, жидкости в сумерках, Жидкости и течёт всё далее ... А что-то в ней вздыхает, что-то заводит, Что-то в ней жалуется, что-то так жалуется ... Жидкости и течёт, пока где-то погибает, Теряется вверх и в облаках, И уже не возвращается никогда волна, Что такая печальная отсюда отходит ... Пропадает кэндьсь в мори глэмбине И он уже не возвращается никогда из дала ...</p>
<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>На Господнем Ангеле бьют колокола, Пусть будет приветствуемая Мария, Пусть будет приветствуемый Христос ... На Господнем Ангеле бьют колокола, В небесах кэндьсь голос их замирает ...</p>
<p>Szare się dymy wolno wleką Nad ciemne dachy, kryte słomą — Wleką się, snują gdzieś daleko, Zawisną chwilę nieruchomo I giną w pustem gdzieś przestworzu... Może za rzeczną płynąc falą, Polecą kędyś aż ku morzu... A mrok się rozpościera dałą I coraz szerzej idzie, szerzej I coraz cięższy, gęstszy leży, Zatopił lasy, zalał góry, Pochłoniął ziemię do rubieży, Na niebie oparł się ponury...</p>	<p>Серое собой думы можно влекон Над тёмными крышами, крытое соломой -- Влекон себя, снуют где-то далеко, Повиснут момент неподвижно и погибают в пустом где-то пространству ... Возможно за речную плывя волной, Поручат кэндьсь даже к морю ... А сумерки распростираются далью и всё шире поднимаются, шире, И более всё тяжёлый, густой лежит, Затопил леса, залил горы, Поглотил землю в рубеж, На небе опёрся мрачный ...</p>
<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...</p>	<p>На Господнем Ангеле бьют колокола, Пусть будет приветствуемая Мария, Пусть будет приветствуемый Христос ... На Господнем Ангеле бьют колокола, В небесах кэндьсь голос их замирает ...</p>

<p>Idzie samotna dusza polem, Idzie ze swoim złem i bolem, Po zbożnym łanie i po lesie, Wszędy zło swoje, swój ból niesie I swoją dolę klnie tułaczą, I swoje losy klnie straszliwe, Z ogromną skargą i rozpaczą Przez zasępioną idzie niwę... Idzie, jak widmo potępione, Gwiżdże koło niej wiatr i tańczy — W którą się kolwiek zwróci stronę, Wszędzie gościnniec jej wygnańczy — — Nigdzie tu miejsca niema dla niej, Niema spoczynku, ni przystani... Idzie przez pola umęczona, Łamiąc nad głową swą ramiona...</p>	<p>Идѣт одинокая душа по полю, Он поднимается со своим злом и болем, После благочестивой пашни и после лесу, Вшенды зло своё, своя скорбь несѣт, И свою долю ругается скитальческой, И свои судьбы ругается ужасное, С огромной жалобой и отчаянием Через насупленную поднимается ниву ... Поднимается, как осужденный призрак, Свистит около неё ветер и танцует - В которую кольвек обратится сторону, Везде гостинiec её выгнанчи - - Нигде сюда места нет для неё, Нет отдыха, ни пристани ... Поднимается через поле замученная, ломающая над головой свою плеча ...</p>
<p>Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Marya pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony...</p>	<p>На Господнем Ангеле бьют колокола, Пусть будет приветствуемая Мария, Пусть будет приветствуемый Христос ...</p>

Етап piąty

Етап piąty poprzedza zestawienie dwóch przekładów maszynowych utworu *Anioł Pański*. Porównanie transpozycji zawarte w tab. 4 jest najważniejszym materiałem badawczym, który prowadzi do zweryfikowania hipotezy o potencjalnych trudnościach związanych zarówno z przetłumaczeniem wiersza *Anioł Pański* na współczesny język rosyjski, jak i wydobycia stylistyczno-semantycznych konsekwencji wyborów maszynowych. Wspomnę jeszcze o braku ingerencji w wersje automatyczne poza ustawieniem profilu przekładu w przypadku zastosowania oprogramowania „Rosyjski Translator”. Oznacza to, że wyniki obu tłumaczeń odzwierciedlają sposób odczytania tekstu literackiego przez zaprogramowane urządzenie, dla którego niuanse językowe są z reguły nieczytelne, podobnie jak znaczenia przenośne czy słowa lub wyrażenia ściśle powiązane z określonymi kontekstami, na przykład kulturowymi czy religijnymi. Stąd się biorą z reguły oczywiste błędy tłumaczeniowe i niekiedy wręcz humorystyczne „decyzje translatorskie” maszyny.

Tab. 4. Zestawienie dwóch automatycznych przekładów wiersza *Anioł Pański*: w wersji Google i „Rosyjski Translator”

<p>Колокола звонят на Ангелусе, Привет Марии, Слава Христу... Колокола звонят на Ангелусе, Где-то в небесах их умирающий голос...</p> <p>В вечерней темноте, в сером тумане, Он ходит по лугам и болотам, Через болота и топи, По давно забытым дорогам, Полевая мечтательность, Осментница... Он ходит по полям, сея печаль, Как белый иней на луну... На водах, которые тают и трясутся, К тусклым, спящим роцам, Тень, мрак от нее веет, Их преследует горе и тоска... Курица, стоящая на темном кладбище, Он сидит на могиле молодой девушки, Бледная женщина смотрит на мир из могилы...</p> <p>Колокола звонят на Ангелусе, Радуйся, Мария, Слава Христу... Колокола звонят на Ангелусе, Где-то в небесах их умирающий голос...</p> <p>Тихие тени опускаются на воду, Облака плывут по дюнам, И река журчит, течет во тьме, Оно течет и течет все дальше и дальше... И что-то в ее вздохах, что-то причитает, Что-то в ней жалуется, что-то жалуется... Оно течет и течет, пока куда-то не исчезает. Теряется в горах и облаках, И волна никогда не возвращается, Что так грустно уезжать отсюда... Исчезает где-то в морской пучине И он никогда не вернется...</p>	<p>На Господнем Ангеле бьют колокола, Пусть будет приветствуемая Мария, Пусть будет приветствуемый Христос ... На Господнем Ангеле бьют колокола, В небесах кэндьсы голос их замирает ...</p> <p>В вечерних сумерках, в тумане Он серой поднимается через луга и трясины, После трясин и розлогах, После забытых давно дорог, Полевая Задумчивость, осмэнтница ... Поднимается после полях, печаль сеет, Как белый иней в луну ... На водах топеле и расстроит, На омрочонэ сонные рощи, Отражение, уныние от неё веет, Бродяжничают за неё жаль было, тоска ... Хэн, на тёмном кладбище останавливается, На могилу новобрачного девушки садится, В мир от могилы смотрит бледная ...</p> <p>На Господнем Ангеле бьют колокола, Пусть будет приветствуемая Мария, Пусть будет приветствуемый Христос ... На Господнем Ангеле бьют колокола, В небесах кэндьсы голос их замирает ...</p> <p>На воду тихие отражения сходят, Клубы после дюн водятся, А река ропщет, жидкости в сумерках, Жидкости и течёт всё далее ... А что-то в ней вздыхает, что-то заводит, Что-то в ней жалуется, что-то так жалуется ... Жидкости и течёт, пока где-то погибает, Теряется вверх и в облаках, И уже не возвращается никогда волна, Что такая печальная отсюда отходит ... Пропадает кэндьсы в мори глэмбине И он уже не возвращается никогда из дала ...</p>
--	---

Колокола звонят на Ангелуе, Привет Марии, Слава Христу...	На Господнем Ангеле бьют колокола, Пусть будет приветствуемая Мария, Пусть будет приветствуемый Христос ...
---	---

Refren

By usprawnić rozbiór transpozycji automatycznych, nazywam wariant tłumaczenia dokonany przez Google wersją A, a przez program „Rosyjski Translator” – B. Zaczę od uwag na temat translacji Tetmajerowskiego refrenu, który tylko z pozoru jest leksykalnie nietrudny do przetłumaczenia, w rzeczy samej zmusza do głębszego zastanowienia. W A i B zgodnie występują *колокола* (dzwony) jako źródła dźwięku i wyraz ten jest poprawnie oddany przez maszynę. Ale już dla czynności wykonywanej przez dzwony w A aktywowano czasownik *звонить* (dzwonić), a w B – jak w oryginale – *бить* (bić). Dzwony zapraszają na modlitwę nazwaną różnie w A i B: tutaj jest to *Ангелус*, a tam – w zmienionym szyku – *Господень Ангел*. Wariant *Ангелус* prowadzi wprost do modlitwy *Anioł Pański* w języku łacińskim noszącej przecież tytuł *Angelus* i którą rozpoczynają słowa „*Angelus Domini nuntiavit Mariae*” (Anioł Pański zwiastował Pannie Maryi). Natomiast nazwa własna *Господень Ангел* kieruje uwagę odbiorcy ku zapisowi oryginalnemu „Anioł Pański”. Zwroty *Niech będzie Maria pozdrowiona*, podobnie jak *Niech będzie Chrystus pozdrowiony*, znalazły tutaj odmienne realizacje, w obu wypadkach, według mnie, kontekstowo nieakceptowalne, chociaż gramatycznie poprawne i w sytuacjach komunikacyjnych zrozumiałe. Mam na myśli niepoprawne warianty w A i B, które wyrażają pozdrowienie. Negatywnie należy ocenić zwłaszcza wybór w A obniżonego stylistycznie powitania NMP w formie *Привет Марии*. Niepoprawna jest również propozycja cyfrowa w B: *на Господнем Ангеле*. Ciekawa jest natomiast decyzja maszyny przy wyborze jednostki opatrzonej w polszczyźnie kwalifikatorem *książkowe* w odniesieniu do oryginalnego „kędys”: w A jest to właściwe, ale pozbawione uwznioślenia stylistycznego, «где-то», a w B – fonetyczne przeniesienie w formie «кэндись», z zachowaniem twardej wymowy sylaby «кэн-» jak w języku polskim. Ten wybór cyfrowy jest Rosjaninowi znaczeniowo obcy.

Analizowany refren mógłby wyglądać po rosyjsku na przykład następująco:

Na Anioł Pański biją dzwony,	На Богородичную молитву сзывает благовест / зовут колокола,
Niech będzie Maria pozdrowiona,	Богородице Дево, радуйся, благодатная Марие,
Niech będzie Chrystus pozdrowiony...	Благословен Плод чрева Твоего, Христос...
Na Anioł Pański biją dzwony,	На Богородичную молитву сзывает Благовест / зовут колокола,
W niebiosach kędys głos ich kona...	Где-то в небесах исчезает его/их глас... ⁴

⁴ Dziękuję Pani prof. dr hab. Irinie Betko (UWM) za konsultację translatorską w kwestii uzualnego przekładu refrenu utworu Anioł Pański na język rosyjski i jej propozycję tłumaczenia tego fragmentu wiersza Kazimierza Przerwy-Tetmajera.

To, co widzimy powyżej, jest tylko, podkreślam, jedną z co najmniej kilku możliwych propozycji przetłumaczenia Tetmajerowskiego refrenu nastawioną przede wszystkim na uzualno-kulturowe uchwycenie sytuacji, w której dzwony kościelne ogłaszają moment rozpoczęcia określonej modlitwy powiązanej z Osobami Maryi i Jezusa, wzmocnionymi jednak leksykalnie o przymioty nieobecne w oryginale (amplifikacja). Ale w przedstawionym ujęciu, gdy zamiast nazwy własnej «Ангел Господень» pojawia się «Богородичная молитва», ponadto występuje parokrotnie Bogurodzica i jej kanoniczny przymiot («благодатная» / „błogosławiona”), a także zaczerpnięty cytaty z innej oracji («Благословен Плод чрева Твоего, Христос» / „Błogosławiony Owoc żywota Twojego, Jezus”), następuje oddalenie od rzeczywistości oryginału kosztem bogactwa przekazu religijnego. Konanie dzwonów, czyli stopniowy zanik w powietrzu wydanego przez nie dźwięku, też nie może być raczej sprowadzone do neutralnego zanikania/ginięcia («исчезает»). Warto przy okazji zauważyć, że polski czasownik „konać” asocjuje z innymi jednostkami rodzimymi, jak „być w agonii”, „kończyć życie”, „dogorywać”, i nie pokrywa się zakresowo z jego rosyjskim odpowiednikiem słownikowym «умирать» – jest od niego pojemniejszy.

W języku polskim obok zwrotu „Niech będzie pozdrowiona/pozdrowiony” funkcjonuje inny, z nim równoważny stylistycznie i znaczeniowo: „Niech będzie pochwalona/pochwalony”. A w odniesieniu do Matki Boskiej posługujemy się w liturgii katolickiej także zawołaniem: „Zdrowaś, Mario/Maryjo/Maryja”⁵. W przywołanych konstrukcjach słycać echo łacińskich źródłosłów: *Laudetur Jesus Christus* (Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus) / *Ave Maria* (Zdrowaś Maryjo/Mario). Tę językową bliskość pozdrowienia z pochwaleniem Matki Bożej oraz Syna Człowieczego bardzo przejrzyście odzwierciedla przekład analizowanego refrenu na język białoruski:

На Анёл панскі б’юць званы
Хай будзе Марыя пахвалёна
Хай будзе Езус пахвалёны
На Анёл панскі б’юць званы
У нябёсах, дзесьці іх голас нікне...⁶

Podobnie w bardzo roboczej wersji tłumaczenia na język czeski:

Zvony zvoní na Andělu,
Zdrávas Maria,
Zdrávas Kriste...
Zvony zvoní na Andělu,
V nebi někde jejich hlas umírá...

Ale już w wersji ukraińskojęzycznej zostaje wyeksponowana w powitaniu radość przez zastosowanie czasownika «радоваться» w trybie rozkazującym:

⁵ Niepoprawna językowo forma miejscownika w funkcji wołacza jest obecna zwłaszcza w staropolskich pieśniach religijnych, np. *Zdrowaś bądź, Maryja, Niebieska Lilija...* (Siedlecki 1994: 19) lub *Zdrowaś Maryja, Boga Rodzico...* (Siedlecki 1994: 405).

⁶ Ten bardzo udany białoruski wariant przekładu filologicznego refrenu zaproponowała Pani prof. Beata Siwek (KUL), za co Jej dziękuję.

Дзвони дзвоняць на Ангел Господній,
 Радуйся Маріе,
 Радуйся Хрысце...
 Дзвони дзвоняць на Ангел Господній,
 Десь у небі іхній передсмертний голос...⁷

Przykłady podobieństw i różnic w transpozycji refrenu na inne języki naturalne można by mnożyć, a każdy z nich wnosiłby zapewne coś nowego do już poczynionych ustaleń. Nie taki jednak jest cel główny mojej wypowiedzi. Chciałem zasygnalizować, że tłumacz refrenu będzie musiał dokonać trudnego wyboru z pola możliwości leksykalnych ruszczyzny i zastanowić się jeszcze na przykład nad ewentualnością sięgnięcia po rzeczowniki «слава»/«хвала» („sława”/„chwała”) w oddaniu pozdrowienia albo rozważenia wykorzystania czasowników «агонизировать»/«агонировать» („być w agonii”) w spersonifikowanym odniesieniu do dźwięku dzwonów.

Po zmianach, mających na celu formalno-znaczeniowe przybliżenie się do kształtu oryginału, refren w tłumaczeniu filologicznym mógłby wyglądać na przykład tak:

Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Maria pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...	На Ангел Господень зовут колокола, Радуйся ⁸ , Марія, Радуйся, Христос... На Ангел Господень зовут колокола, Где-то в небесах умирает их глас/голос... Albo По Ангелу Господню звонят колокола / Колокола звонят на Ангелусе, Радуйся, Марія, Радуйся, Христос... По Ангелу Господню звонят колокола / Колокола звонят на Ангелусе, Где-то в небесах их умирающий голос... ⁹
--	--

Gdyby tłumacz zdecydował się na wariant językowo mieszany, rosyjsko-łaciński, wtedy przekład refrenu mógłby wyglądać jak niżej:

Na Anioł Pański biją dzwony, Niech będzie Maria pozdrowiona, Niech będzie Chrystus pozdrowiony... Na Anioł Pański biją dzwony, W niebiosach kędyś głos ich kona...	На Ангел Господень зовут колокола, Ave Maria, Laudetur Jesus Christus... На Ангел Господень зовут колокола, Где-то в небесах умирает их глас...
--	---

⁷ Taką wersję zaoferował ks. prof. dr hab. Jarosław Moskałyk (UAM), za co Mu dziękuję.

⁸ Co ciekawe, w tłumaczeniu Google maszyna zachowała się niekonsekwentnie, ponieważ najpierw przetłumaczyła to miejsce najpierw jako «Привет Марии», a następnie jako «Радуйся, Мария».

⁹ Tę alternatywną wersję zaproponował ks. prof. Jarosław Moskałyk (UAM), za co Mu dziękuję.

Zwrotki A1 i B1¹⁰

Podczas równoległej analizy A1 i B1 (dalej czynię podobnie) zwracam uwagę przede wszystkim na wybory dokonane przez maszynę, które odbiegają od poprawności słownikowej.

Jednostka oryginału	Odpowiedniki słownikowe	A1	B1	Komentarz
mrok	полумрак, сумерки, мрак	темнота	сумерки	Wybór w A niepoprawny, bo „ciemność” («темнота») następuje dopiero po etapie zapadania mroku.
idzie	идёт	ходит	поднимается	W obu wypadkach przekłady niepoprawne. W A pojawił się aspekt niedokonany, a w B czasownik o innej semantyce.
moczary	трясина, топь, болото	болотам	трясины	Niepoprawne wybory gramatyczne, ponieważ „moczaram” (lm) odpowiada w j. ros. rzeczowniki w lp.
trzęsawiskach	трясины, топи	болота	трясин	W A maszyna wybrała niewłaściwie hiperonim w lm.
rozłogach	пространства, просторы, открытые поля, широкие луга	топи	розлогах	W A i B wybory niepoprawne. Ponadto w B – słowo obce ruszczyźnie.
po	по	по	после	Niepoprawny wybór przyimka w B.
zaduma	задумчивость, раздумье	мечтательность	Задумчивость	Niepoprawny wybór w A. W B maszyna wybrała pisownię wielką literą.
Osmęt-nica	brak	Осментница	осмэнтница	W A i B przeniesienie fonetyczne, przy czym w B – pisownia małą literą i twardą wymową [мэ].
sieje	сеет	сея	сеет	W A pojawiła się postać imiesłowu przysłówkowego współczesnego zamiast formy czasownika w 3 os. lp.
jako szron biały do księżycy	как белый иней до луны	как белый иней на луну	как белый иней в луну	Automaty nie zrozumiały intencji oryginału, w którym chodziło o wskazanie, dokąd miał sięgać smutek, czyli do księżycy, a więc bardzo wysoko.

¹⁰ Cyfry przy literach oznaczają numer zwrotki w wariantach A i B.

Na wód topiele i rozchwieje	на пучины и ?	На водах, которые тают и трясутся	На водах топеле и расстроит	Maszyny nie poradziły sobie z tym fragmentem refrenu. „topiel” to po ros. «пучина» «водная глубь» („głębina”). Rzeczownik „rozchwieje” to okazjonalizm. Tłumacz będzie musiał utworzyć nowe słowo na oddanie Tetmajerowskiej jednostki lub posłużyć się wariantem neutralnym, wybierając np. desygnat «волны» („fale”).
na omroczone, śpiące gaje	на омрачённые, спящие рощи	К тусклым, спящим рощам	На омрочонэ, сонные рощи	W A i B tłumaczenia niepoprawne. W A – przez wybór przymiotnika «тусклый», w B – na skutek zapożyczenia fonetycznego i zastąpienie postaci „śpiące” formą „senne”.
cień	тень	тень	отражение	Niepoprawny wybór w B.
zasępie- nie	угрюмость, хмурость, мрачность	мрак	уныние	Niepoprawne wybory w A i B.
włóczą się	бродяжни- чают, бродят без цели, скитаются, шатаются, шляются	пресле- дует	бродяжни- чают	Niepoprawny wybór w A.
żal	огорчение (ból, smutek), скорбь, со- крушение	горе	жаль	Niepoprawne wybory w A i B.
hen	где-то/куда- то	курица	хэн	Niepoprawne wybory w A i B. W A maszyna odczytała partykułę wzmacniającą „hen” jako angielski odpowiednik rzeczownika „kura”. W B nastąpiło przeniesienie fonetyczne z twardą wymową [xэ].
staje	застывает	стоящая	останавлива- ется	Niepoprawny wybór w A: zmiana czasownika i zamiana jego formy na imiesłów.
siada	садится	сидит	садится	Niepoprawny wybór w A przez wskazanie na wynik siadania, a nie na czynność siadania.
dziew- czyny młodej	молодой девушки	молодой девушки	новобрачно- го девушки	Niepoprawny wybór w B. wiek biologiczny człowieka maszyna utożsamiała z osobą, która właśnie wyszła za mąż; błędny związek: «новобрачного девушки».

patrzy	смотрит	смотрит	смотрится	Nieroprawny wybór w B: «смо-треться» – to „patrzeć na siebie”
w świat	на мир	на мир	в мир	Nieroprawny wybór przyimka w B.
od grobu	с могилы	из могилы	от могилы	Nieroprawne wybory przyimków w A i B.

Maszyna za każdym razem określała także – błędnie zresztą – podmiot czynności, nie rozpoznając w nim postaci żeńskiej, Osmętnicy, i wskazywała na mężczyznę jako aktanta przez zastosowanie zaimka «Он».

Tłumaczowi refrenu przyda się, być może, wiedza, że w innym wierszu Przerwy-Tetmajera odnajdujemy prawie identyczną zwrotkę, którą od poprzedniej różni jeden zaledwie rzeczownik: zamiast „w niebiosach” jest teraz „w bezdeni”:

Na Anioł Pański biją dzwony,
niech będzie Maria pozdrowiona,
niech będzie Chrystus pozdrowiony;
na Anioł Pański biją dzwony,
w bezdeni kędyś głos ich kona¹¹.
(Przerwa-Tetmajer 2023)

Słów kilka o Osmętnicy, bo jest ona istotną z punktu widzenia kompozycji wiersza i jego nastrojowości postacią, która w pełni wpisuje się w młodopolskie pejzaże duszy: personifikuje zadumę, smutek, a także mistyczną tajemnicę. Trudności przekładowe na język rosyjski biorą się z faktu, że dla tego imienia nie ma odpowiednika słownikowego. Są natomiast podpowiedzi w synonimach „tęsknica” / „tęsknota” potwierdzonych w *Wielkiej księdze demonów polskich* (Podgórcy 2005: 465–466). W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego (1899–1976) rzeczownik „osmętnica” jest pisany małą literą. Ma dwa kwalifikatory: *przestarzałe* i *poetyckie*. A zatem już wtedy wyraz ten nie należał do leksyki aktywnej w polszczyźnie. Zdefiniowano go następująco: „«kobieta pogrążona w smutku; uosobienie smutku»: Osmętnica, żyjąca nieutulonym żalem, skazana bez ratunku, żeby zostać na świecie jeno cieniem. STRUG *Krzyż I*, 276. Idzie przez łąki i moczary, po trzęsawiskach i rozłogach, po zapomnianych dawno drogach – zaduma polna, osmętnica... Idzie po polach, smutek sieje. ТЕТМ. *Wyb. 187. // SW*” (Doroszewski 2023)¹², przy czym „osmętnica” została tutaj podana małą literą. U Podgórkich – definicja jest znacznie bardziej rozbudowana za sprawą obszernego cytatu z opracowania Kazimierza W. Wójcickiego (*Klechdy...* 1972)¹³:

¹¹ Wiersz *Anioł Pański* nosi w opracowaniu Podgórkich tytuł *Dzwony* (Podgórcy 2005: 333). Błąd ten wynika zapewne z faktu, że w utworze *Dzwony. Tryptyk. Część trzecia* refren wyglądają prawie identycznie jak strofa w *Aniele Pańskim* (Podgórcy 2005: 333).

¹² Co ciekawe, ani w nowszym *Słowniku języka polskiego*, ani w najnowszym *Wielkim słowniku poprawnej polszczyzny PWN* nie ma hasła „osmętnica” (*Słownik języka polskiego* 1992; *Wielkim słowniku poprawnej polszczyzny PWN* 2021).

¹³ Zob. *Trzy Niewiady*. W: *Klechdy...* 1972: 219–222. Tutaj też znajdujemy kolejne przymioty Ducha Tęsknoty oraz sposób na odczynienie jego śmiertelnego wpływu na los pięknej Kasi.

tęsknica, tęsknota, osmętница – demon przedstawiany w postaci bladego widma kobiecego, stanowiący uosobienie stanu chorobliwego zadumania, rozmarzenia, utęsknienia dopadającego przeważnie młode kobiety. *Jest choroba ciężka i nieuleczona, która najczęściej dotyka młode dziewczęta wioskowe i młode niewiasty, co jeszcze nie kołysały swoich dzieci. Na pozór nic nie boli, żadnych znaków nie ma na ciele, ale dotknięta nią traci rumieniec na twarzy, nic nie je ani pije, trapi ją bezsenność, ręce i nogi omdlewają, bezwładność całą obejmuje. Oczy, pełne dawniej ognia, zachodzą mgłą ciemną, ciało niknie, zostaje tylko skóra a kości. [...] Tęsknota spadała z nieba wraz z gwiazdami z czarnej chmury, z której biją pioruny i grad niszczący pada. Blade to widmo nosi wianek z suchej paproci na głowie, obwija się szarą płachtą wyciągniętą spod tapczana umarłego wyciągniętą, na nogi wkłada chodaki, które sama sobie uplecie z zielonej trzciny wyrwanej z jeziora albo z młodych gałązek wierzy, co rośnie nad wodami. Chodzi wolnym krokiem, ze spuszczoną głową, siada najczęściej albo pod cmentarzami lub figurami przy rozstajnych drogach. [...] gdzie znajdzie smętne dziewczę albo zapłakaną niewiastę młodą w samotności, siada przy nich, obejmuje w wychudłe ramiona i zaczyna w usta całować. [...] Zwykle niedługo żyje dziewczę po tych odwiedzinach i jedyny jest ratunek, jeżeli przybędą Trzy Niewidy z nieba na pomoc. Są to trzy czyste anioły boże, nazwane dlatego Niewidami, że dla zwykłych oczu są niewidzialne [Wój-KLE].* Atrybuty tęsknicy: wieńce z róż białych i czerwonych albo z zaszuszonych paproci (Podgórcy 2005: 465–466).

Osmętница należała chyba do grona ulubionych kobiecych postaci w liryce Przerwy-Tetmajera i była niezmiennie kojarzona ze smutkiem oraz mrocznymi krajobrazami. Występuje na przykład w *Bajecznym kraju*:

[...] A kędyś po cmentarzach chodzą Osmętnice,
I na grób młodych dziewcząt siadają samotne –
A mnie się obróciły tam, ku nam, żrenice,
Tam, ku naszym zagonom, na nasze rozłogi...
(Przerwa-Tetmajer 1900b: 115)

Znany jest również wiersz Przerwy-Tetmajera *Tęsknica*, w którym występuje żeński demon o identycznych cechach jak Osmętница:

Widzisz? Idą dziewczyny w to majowe rano
Z kościoła, w krasnych chustkach, w koralów czerwieni;
Idą, włos się im, płowy jak len, w słońcu mieni,
I cieszą słońce twarzą jasną i rumianą.

Idą długim szeregiem przez miedzę żytnianą:
Wszystko się w koło złoci, świeci i promieni;
Jaskółki zawisają na nieba przestrzeni
I obrygują piersi białą rzeczną pianą.

Tam, u nas tak w niedzielę, w majowy poranek
Idą dziewczki z kościoła, z kwiatów wianki plotą,
Ze stokrotek barwistych, z polnych macierzanek —

Zda się, Bóg w jasnym niebie twarz pokaże złotą;
I taka mi się marzy polska okolica
I na sercu mi kładzie ciężką dłoń Tęsknica...
(Przerwa-Tetmajer 1900b: 117)

Zwrotki A2 i B2

Jednostka oryginału	Odpowiedniki słownikowe	A2	B2	Komentarz
schodzą	сходят, спускаются, лезут, сползают	опускаются	сходят	Pewne wątpliwości może budzić wybór w A, gdyż „schodzić” w jako «опускаться» nie jest znaczeniem głównym tego czasownika. Niemniej wskazuje on na ruch z góry na dół, ale chyba bardziej pionowy niż skośny.
cienie	тени	тени	отражения	Niepoprawny wybór w B, bo «отражения» to odbicia, a w oryginale nie chodzi o odbicie, lecz duchy-cienie.
się wodzą	медленно ходят	плывут	водятся	Nietrafne wybory w A i B. W A – zmiana obrazu na płynięcie. W B – w j. ros. jest czasownik «водиться», ale nie w znaczeniach, jakie występuje w oryginale.
szemrze	журчит	журчит	ропщет	Nietrafny wybór w B, ponieważ forma «ропщет» pochodzi od czasownika «роптать» – „szemrać”, ale w sensie „narzekać”.
płynię	течёт	течёт	жидкости	Nietrafny wybór w B, ponieważ automat wybrał znaczenie „пłyn” („пłynię”) i przypisał mu odpowiednik «жидкость» («жидкости»).
w mrokach	в полумраке, сумерках, мраке	во тьме	в сумерках	Nietrafny wybór w A, gdyż automat zdecydował się na znaczenie przenośne rzeczownika „mrok”.
płynię i płynię coraz dalej	течёт и течёт всё дальше	течёт и течёт всё дальше и дальше	жидкости и течёт всё далее	Nietrafny wybór w B, ponieważ automat wybrał znaczenie „пłyn” („пłynię”) i przypisał mu odpowiednik «жидкость» («жидкости»).
A coś w niej wzdycha, coś zawodzi	А что-то в ней вздыхает, что-то причитает/голосит	И что-то в её вздохах, что-то причитает	А что-то в ней вздыхает, что-то заводит	Wybory w A i B częściowo błędne. W A: niezrozumienie przekazu. W B: niepoprawne posłużenie się czasownikiem «заводить» na zasadzie homonimii.
coś się w niej skarży, coś tak żali	что-то в ней жалуется, что-то так плачется	что-то в ней жалуется, что-то жалуется	что-то в ней жалуется, что-то так жалуется	Nie do końca poprawne wybory w A i B, ponieważ automat nie znał potocznego czasownika «плакаться» w znaczeniu „żalić się”. W j. ros. zarówno czasownikowi „skarżyć się”, jak i „żalić się” odpowiada przede wszystkim «жаловаться».

Płynie i płynie, aż gdzieś ginie	Течёт и течёт, пока где-то исчезает	Оно течёт и течёт, пока куда-то не исчезает	Жидкости и течёт, пока где-то погибает	W A: zbędny i niepoprawny zaimek osobowy. Ponadto błąd logiczny: płynie, aż gdzieś nie zginie. W B – błędne wybory leksykalne w odniesieniu do czasowników („płynie” – «жидкости», „ginie” – «погибает»).
traci się w górach i w obłokach	теряется/пропадает в горах и в облаках	теряется в горах и облаках	теряется вверх и в облаках	Błąd w B: połączenie przyimkowo-rzeczownikowe „w górach” automat zamienił na przysłówek «вверх» – „w górę”.
co taka smutna stąd odchodzi	что такая печальная отсюда уходит	что так грустно уезжать отсюда	что такая печальная отсюда уходит	W A – wybory niepoprawne i błędny sens zdania. W B właściwszy wydaje się czasownik «уходить» niż «отходить», bo projektuje on bezpowrotność, o której mowa w następnych wersach wiersza.
przepada kędyś w mórz głębinie	пропадает куда-то в морской глубине	исчезает где-то в морской пучине	пропадает кэндьсь в мори глэмбине	W A maszyna wybrała rzeczownik «пучина» mający w j. pol. odpowiedniki „odmęt”/„otchłań”, na skutek czego został nieco zmieniony obraz zaprojektowany przez autora. Wariant B jest całkowicie chybiony.
i już nie wraca nigdy z dala	и уже не возвращается никогда издали/издалека	и он никогда не вернётся	и он уже не возвращается никогда издала	Niepoprawne odczytanie sensu zdania w A i w B. Błędne wprowadzenie zaimka osobowego «он», podczas gdy chodzi o falę. W A zabrakło odniesienia w przestrzeni: „z dala”, w B – pojawiło się ono, lecz w niepoprawnej postaci «из дала».

Zwrotki A3 i B3

Jednostka oryginału	Odpowiedniki słownikowe	A3	B3	Komentarz
Szare się dymy wolno wleką	Серые дымы медленно плетутся	Медленно ползёт серый дым	Серое собой дымы можно влекон	Nieakceptowalne decyzje w A i B. W A dymy (lm) zostały zastąpione jedną smugą (lp) i ukierunkowane poziomo na skutek wyboru czasownika «ползти» („pełznąć”, „czołgać się). W B – całkowite wypaczenie sensu oryginału.
над ciemne dachy kryte słomą	над тёмные крыши, крытые соломой / соломенные крыши	над тёмными крышами, покрытыми соломой	над тёмными крышами, крытое соломой	Błędne wybory w A i B. W oryginale jest wyeksponowany fakt unoszenia się dymów nad dach, a nie ich obecność nad nimi. W B – usterki językowe: brak spójności gramatycznej pomiędzy częściami przekładu znajdującymi się po przecinku.
wleką się, snują gdzieś daleko	плетутся, бродят куда-то далеко	они тащат и бредут куда-то далеко	влекон себя, снуют где-то далеко	W obu wariantach wybory niepoprawne leksykalnie. Ponadto w B – jednostki nie występujące w j. ros. («влекон себя»)
zawisną chwilę nieruchomo	зависнут (на) минуту	они будут висеть неподвижно какое-то время	повиснут момент неподвижно	W obu wariantach wybory niepoprawne leksykalnie. W A „chwila” zostaje zastąpiona „jakimś czasem”. W B decyzja do przyjęcia, gdyby zamiast słowa «момент» pojawiła się «минута».
i giną w pustym gdzieś przestworzu	и исчезают куда-то в пустом просторе	и они исчезают куда-то в пустом пространстве	и погибают в пустом где-то пространстве	W obu wypadkach automat wybrał odpowiednik dla słowa „przestrzeń” (прстранство»), a nie „przestworze”/”przestwór” («простор»), które zaprojektował autor. Dymy rozplywały się bowiem nie na pustym terenie, lecz w powietrzu i w tej sytuacji jedynie właściwym wyborem jest rzeczownik «простор».
Może za rzeczną płynąc falą	Может быть, за речной плывя/стремлясь волной	Может быть, за рекой струится волна	Возможно за речную плывя волной	Wybory w A i B niepoprawne. W A – wypaczenie sensu oryginału. W B – błąd gramatyczny (zamiast narzędnika – biernik).
polecą kędyś aż ku morzu	полетят куда-то до самого моря	они полетят куда-то в сторону моря	поручат кэндьсь даже к морю	Prawie do przyjęcia wybór w A. Nieakceptowalny w B z powodu błędnych decyzji maszyny, która sięgając po słowo «поручат» potwierdziła, że odczytała ten fragment jako formę czasu przyszłego utworzoną od czasownika „polecić” («поручить»). Ponownie dała o sobie znać homonimia.

A mrok się rozpościera dałą	А сумерки простираются/развёртываются/раскидываются далью	И тьма распространяется вдалеке	А сумерки распространяются далью	Niepoprawny przekład w A na skutek niewłaściwych wyborów leksykalnych. W A – zbędny przedrostek <i>pac-</i> w czasowniku «простирается».
i coraz szerzej idzie, szerzej	и всё шире идёт, шире	и он идёт всё шире и шире	и всё шире поднимаются, шире	W B niewłaściwy wybór czasownika, który implikuje unoszenie się, a oryginał projektuje ruch poziomy.
i coraz cięższy, gęstszy leży	и всё тяжелее, гуще лежит	и он становится тяжелее и плотнее	и более всё тяжёлый, густой лежит	Usterki w wariantach A i B. W A: zmiana czasownika z „leżeć” na „stawać się” pociąga za sobą modyfikację obrazu. Bliższy wyborowi słownikowemu w odniesieniu do przymiotnika „gęsty” jest «густой» niż «плотный», chociaż ten ostatni również mieści w sobie ścisłość i gęstość, ale niekoniecznie w powiązaniu z mrokiem. W B – błędny wariant tłumaczeniowy „coraz” jako «более всё», w konsekwencji cały zwrot jest językowo niepoprawny.
zatoпил lasy, zalał góry	затопил/потопил леса, залил горы	он потопил леса, затопил горы	затопил леса, залил горы	Wariant A – poprawny. W B – niepoprawna forma rzeczownika «лес» w mianowniku lm «леса».
pochłonał ziemię do rubieży	поглотил землю до рубежа/границы/окраины	он поглотил землю до окраин	поглотил землю в рубеж	Wariant A – poprawny. W B – niepoprawna konstrukcja biernikowa «в рубеж».
na niebie oparł się ponury	приткнулся к самому небу / дошёл до самого неба	в небе покоился хмурый человек	на небе опёрся мрачный	W obu wariantach błędne tłumaczenia z powodu niewłaściwego wyboru jednostki leksykalnej: w A – przymiotnik ponury została utożsamiony z ponurym człowiekiem, ponurakiem («хмурый человек»). W B – podobnie, lecz automat zaproponował w tym miejscu słowo «мрачный».

Zwrotki A4 i B4

Jednostka oryginału	Odpowiedniki słownikowe	A4	B4	Komentarz
Idzie samotna dusza polem	Идёт одинокая душа по полю	Одинокая душа идёт по полю	Идёт одинокая душа по полю	Tłumaczenia w A i B poprawne, przy czym w A został zmieniony szyk wyrazów.
idzie ze swoim złem i bolem	идёт со своим злом и болью	он ходит со своим злом и болью	он поднимается со своим злом и бодем	Przekłady w A i B nietrafne. W A: zaimek «он», podczas gdy dusza to rzeczownik rodzaju męskiego, a czasownik podano w aspekcie niedokonanym. W B: niepoprawny wybór czasownika oraz błędna odmiana rzeczownika „ból” w narzędniku lp.
po zbożnym łanie i po lesie	по хлебной ниве и по лесу	в благодетивом поле и в лесу	после благодетивой пашни и после лесу	Błędne tłumaczenia w A i B. W A maszyna słusznie odwołała się do przymiotnika «благодетивый», bo taki jest odpowiednik słownikowy polskiego „zbożny”, nie rozpoznając autorskiego zamiaru, w którym „zbożny” to tyle, co „zbożowy” – łan zboża. Błędna jest także konstrukcja «в лесу». W B – podobnie w odniesieniu do przymiotnika „zbożny”, ponadto pojawia się rzeczownik «пашня», będące historyzmem i wskazujące, że pole znajdowało się w czyjejs arendzie. Niewłaściwy jest także przyimek «после», za którego błędnym wyborem stoi homonimia.
wszędy zło swoje, swój ból niesie	повсюду зло своё, свою боль несёт	он приносит своё зло и боль повсюду	вшенды зло своё, своя скорбь несёт	Nieakceptowalne warianty w A i B. W A: niepoprawny czasownik oraz zaimek «он» zamiast ewentualnie «она». W B: fonetyczne przeniesienie przysłówka, błędny związek zaimka dzierżawczego z rzeczownikiem «скорбь» użytym w znaczeniu przenośnym jako „ból”.
i swoją dolę klnie tułaczą	и свою долю проклинает скитальческую	и они блуждают свои проклятия	и свою долю ругается скитальческой	Błędne warianty A i B. W A maszyna nie zrozumiała sensu zdania, w B – niepoprawny wybór czasownika, chociaż mający wytłumaczenie, jako że „kłać” to po ros. «ругаться» i tylko już jako przestarzałe – «проклинать». Ponadto nieortograficzna pisownia rzeczownika «доля» w bierniku lp.

i swoje losy klnie straszliwie	и свою судьбу проклинаят ужасную	и он проклинаят свою судьбу страшными проклятиями	и свои судьбы ругается ужасные	Niepoprawne tłumaczenia w A i B. W A: niewłaściwy wybór zaimka osobowego, a przymiotnik „straszliwie” znalazł rozwinięcie w postaci przymiotnikowo-rzeczownikowej «страшными проклятиями». W B: błędne posłużenie się rzeczownikiem „los” w lm («судьбы») oraz niewłaściwy wybór czasownika w formie «ругатся» zamiast «проклинаят».
z ogromną skargą i rozpaczą	с огромной жалобой и отчаянием	с великой жалобой и отчаянием	с огромной жалобой и отчаянием	Wątpliwości budzi jedynie wybór przymiotnika «великая» w A, gdy jest odpowiednik słownikowy «огромная».
przez zasępioną idzie niwę	сквозь угрюмую идёт ниву	он идёт по мрачному полю	через насулленную поднимается ниву	Oba warianty przekładowe nie są bez usterek. W A dusza przemieszcza się po niwie, a powinna ją pokonywać, ocierając się o zboże, bo tak podpowiada przyimek „przez”. W B: niepoprawne przyimek i czasownik oraz imiesłów utworzony od czasownika «насупить» w znaczeniu „nasępic”.
Idzie jak widmo potępione	Идёт как призрак осуждённый	Он ходит, как осуждённый призрак	Поднимается, как осуждённый призрак	Usterki w obu przekładach. W A: niewłaściwy wybór aspektu czasownika na niedokonany. W B: niewłaściwy czasownik sugerujący ruch w górę. W A i B szyk wyrazów inny niż w oryginale, co ma znaczenie drugorzędne.
gwizdzie koło niej wiatr i tańczy	свистит/свищет воркуг неё ветер и танцует	ветер свистит и танцует вокруг неё	свистит около неё ветер и танцует	Tłumaczenia poprawne. Inny wybór przyimków: w A – «вокруг», w B – «около».
w którą się kolwiek zwróci stronę	в кукую бы сторону ни повернулась	в кукую бы сторону вы ни повернулись	в которую кольвек обратится сторону	Błędne wybory w A i B. W A pojawił się zaimek «вы» i czasownik bez formy zwrotnej. W B – przeniesienie fonetyczne w postaci «в которую кольвек» i niepoprawny czasownik «обратиться» «повернуться».

wszędzie gościnniec jej wygnańczy	езде большак ей изгнаннический	езде дорога её изгнания	езде гостинец её выгнанчи	Oba warianty niepoprawne. W A: „gościnniec” zastąpił automat ogólnym rzeczownikiem „droga” i odstąpił od konstrukcji z przymiotnikiem na rzecz więzi z dopełnieniem. W B – pojawił się rzeczownik «гостинец», który rzeczywiście jest ekwiwalentem słowa „gościnniec”, ale w znaczeniu „prezent”, „podarek”. Ponadto automat przeniósł polskie „wygnańczy” jako «выгнанчи», nie rozpoznając zapewne znaczenia przymiotnika „wygnańczy”.
nigdzie tu miejsca nie ma dla niej	нигде здесь нет места для неё	здесь ей нет места	нигде сюда места нет для неё	Niepoprawne decyzje w A i B. Wariant B byłby do przyjęcia, gdyby zamiast «сюда» maszyna wybrała «здесь».
nie ma spoczynku ni przystani	нет отдыха ни пристани/прибежища	нет ни покоя, ни гавани	нет отдыха, ни пристани	Błędne wybory w A: „przystań” maszyna potraktowała dosłownie jako przystań/port dla statków i wybrała rzeczownik «гавань». Właściwy kontekstowo jest również rzeczownik «отдых» niż «покой» na oznaczenie miejsca, w którym dusza mogłaby znaleźć miejsce na ukojenie swej duszy.
Idzie przez pola umęczona	Идёт по полям многострадальная	она идёт по полям уставшая	поднимается через поле замученная	Usterki w wariantach A i B. W A wątpliwości budzi wybór formy imiesłowu przysłówkowego uprzedniego «у уставшая», który prowadzi do znaczeń „zmęczony”, „znużony” jako wyniku nadmiernego wysiłku fizycznego. Natomiast w B ponownie błędny czasownik wskazujący na ruch ku górze, podczas gdy dusza zdecydowanie kroczy po polu, i imiesłów przymiotnikowy bierny «замученная», który wiedzie wprost do znaczenia „zamęczona”, „skatowana” i dopiero w sensie przenośnym do „zadręczony”.
łamiąc nad głową swą ramiona	всплескивая руками над своей головой	сломал руки над головой	ломаю над головой свою плеча	Obie wersje cyfrowe są nieakceptowalne. W A: błędy gramatyczne i niezrozumienie treści oryginału. W B – podobnie: błędy gramatyczne i niepoprawne wybory leksykalne.

Etap szósty

Etap ostatni wiąże się nie tylko z zaproponowaniem wariantów filologicznych dla młodopolskiej leksyki niestandardowej obecnej w wierszu *Anioł Pański*, lecz także pozwala na skomentowanie tych zasobów słownych oryginału, które różnią się od współczesnej polszczyzny. I tak, podążając za pierwodziełem, tuman u Przerwy-Tetmajera trzeba rozumieć obecnie jako unoszący się w powietrzu kłąb

kurzu lub kropel wody. Wodzić się – tylko jako przemieszczać się. Tracić się – gubić się. Jednostka *kędys*, mająca w słownikach dwujęzycznych kwalifikator *książkowe*, jest oddawana teraz jako *gdzieś*. Czasownik w 3 os. lm wleką ma tę samą semantykę, co za Przerwy-Tetmajera, lecz zmieniła się jego pisownia na *włoką*. Rzeczownik *rubież* ma kwalifikator *książkowe* i nie należy do leksyki aktywnej w XXI-wiecznej polszczyźnie: zdecydowanie częściej powiemy *granica* lub *kres*. Pozostał jednak ten leksem w słownictwie wojskowym. Oprzeć się – chociaż bardzo obrazowe, dzisiaj zostanie najpewniej zastąpione czasownikiem *sięgnąć* (aż do). Zbożny łąn to łąn zboża. Słowo *zbożny* odnajdziemy obecnie we frazeologizmie *zbożne zamiary*, lecz w tym związku wyrazowym nie ma odniesienia do zboża. Wszędy – dziś *wszędzie*. Leksem *niwa* jest już raczej odczuwany jako jednostka przestarzała w znaczeniu *pole, rola*. U Przerwy-Tetmajera samotna dusza idzie łamiąc nad głową swą ramiona. W tym starożytnym geście żaloby z punktu widzenia języka polskiego powinno być *załamując ręce/ramiona*. Poecie jednak zawsze wolno więcej. Propozycje tłumaczeń filologicznych dla wymienionych tutaj przykładów zamieściłem w tabelach etapu piątego, analizując zwrotki od A1/B1 do A45/B4.

* * *

Dokonałem oto analizy młodopolskiego wiersza Kazimierza Przerwy-Tetmajera *Anioł Pański*, zwracając szczególną uwagę na potencjalne problemy jego tłumaczenia na język rosyjski, wykorzystując w tym celu także jako warianty pomocnicze transpozycje cyfrowe. Przesłanka o specyfice stylistyki tego utworu jako głównym źródłem komplikacji translatorskiej znalazła tylko częściowe potwierdzenie, przy czym, według mojej oceny, najwięcej kłopotów może sprawić przekładowcy oddanie po rosyjsku nie tyle nawet zwrotek *Anioła Pańskiego*, ile jego pięciowersowego refrenu. Światy obecne w zwrotkach i rzeczywistość refrenu są zrozumiałe i dają się adekwatnie przełożyć na rosyjski, ale refren kumuluje katolicką tradycję wyrażania pozdrowienia kierowanego do Matki Jezusa i do Niego samego, odmienną leksykalnie od tradycji prawosławnej. Tak czy inaczej, odbiorca rosyjskojęzyczny powinien być, jak sądzę, poinformowany przez edytora lub tłumacza, np. za pomocą przypisu, czym jest dla katolika modlitwa *Anioł Pański* i że pozdrowienie Maryi oraz Chrystusa może nawet po polsku być wyrażone na różne sposoby. Translatorskie wybory komplikują się najbardziej w sytuacji, gdy tłumacz musi zdecydować o metrum i wierności lub niewierności formalnej (w oryginale dominuje dziewięciostopowy jamb z hiperkataleksą) wobec tkaniki wersyfikacyjnej pierwodzieła jako całości.

Jeszcze słów kilka o cyfrowych bohaterach mojej analizy, o tłumaczeniach automatycznych: trafieniach, pomyłkach i decyzjach humorystycznych maszyny. Translacje automatyczne raczej nigdy nie spełnią oczekiwań stawianych im przez zawodowych przekładowców, zwłaszcza w sferze literackiej. Zbyt wiele tu piękna i niejednoznaczności zawartej w niuansach i obrazach, by maszyna była zdolna zastąpić udanie umysł człowieka. Owszem, zdarzały się zarówno w wersji A, jak i B miejsca zupełnie tłumaczeniowo akceptowalne, zdecydowana większość zawierała jednak różnego rodzaju błędy językowo-logiczne. Niekiedy maszyna sięgała do zasobów innego języka, od-

czytując na przykład polskie „hen” jako angielska „kura” i proponując translata w postaci «курица», co może świadczyć o głębokim powiązaniu elektronicznych systemów językowych ze sobą w ramach tłumaczeń cyfrowych. Bywało też, że automat przynosił fonetycznie pewne jednostki z polskiego do rosyjskiego, odwzorowując rodzime brzmienia za pomocą znaków cyrylicy. Wszystko to prowadzi do wniosku, że w pojedynku człowieka z maszyną wciąż zwycięża człowiek. I jest to wniosek optymistyczny.

Bibliografia / References

- Aktual'nye voprosy praktičeskoj realizacii sistem avtomatičeskogo perevoda.* (1982). Andrúsenko, V.M. (Red.). Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta [*Актуальные вопросы практической реализации систем автоматического перевода.* (1982). Андриященко, В.М. (Ред.). Москва: Издательство Московского университета].
- Al-Araj, A. (2020). Fenomen popularności utworów poetyckich Kazimierza Tetmajera wśród kompozytorów. *Konteksty Kultury*, 17/2: 169–182.
- Avtomatičeskij perevod.* (1971). Sb. statej. Kulagina, O.S. i dr. (Red. i predis.). Moskva: «Progress» [*Автоматический перевод.* (1971). Сб. статей. Кулагина, О.С. и др. (Ред. и предис.). Москва: «Прогресс»].
- Baranowski, B. (1981). *W kręgu upiorów i wilkołaków. Demonologia słowiańska.* Łódź: Wydawnictwo Łódzkie.
- Barhudarov, L.S., Kolšanskij, G.V. (1958). K voprosu o vozmožnostah mašinnoogo perevoda. *Voprosy ŗzykoznanija*, 1: 129–133 [Бархударов, Л.С., Колшанский, Г.В. (1958). К вопросу о возможностях машинного перевода. *Вопросы языкознания*, 1: 129–133].
- Bednarczyk, A. (2011). *Problemy archaizacji w przekładzie.* W: *Historyczne oblicza przekładu.* Fast, P. Car, A. Osadnik, W.M. (Red.). Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”: 63–76.
- Bednarczyk, A. (2014). Co jest oryginałem i czym jest tłumaczenie? *Teksty Drugie*, 4: 339–356.
- Bednarczyk, A. (2019). *Analiza pretranslatorska tekstu jako pierwszy etap tłumaczenia poetyckiego.* Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Borowski, J., Wrona, M. (2021). *Mitologia słowiańska.* Olszanica: Wydawnictwo BOSZ.
- Dlatego że są. Antologia współczesnej poezji polskiej.* (2005). *Тому що вони є. Антологія сучасної польської поезії.* Упор. С. Шевченко. Львів: Каменяр.
- Emocje. Ekspresja. Poetyk – przegląd zagadnień.* (2013). Red. Saniewska, D. Kraków: Wydawnictwo Libron – Filip Lohner.
- Helvin, N. (2021). *Rosyjska czarna magia. Wierzenia i praktyki heretyków i bluźnierców.* Przeł. M. Lewiński. Białystok: Illuminatio.
- Jabłońska, K. (1969). *Kazimierz Tetmajer. Próba biografii.* Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Jakóbczyk, J. (2001). *Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Zbliżenia.* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kielar, B. (1988). *Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Klechdy, starożytne podania i powieści ludu Polskiego i Rusi.* (1972). Zebrał i spisał K.W. Wójcicki. Wybór i oprac. R. Wojciechowski. Słowo wstępne J. Krzyżanowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kondratiew, A. (2014). *Na brzegu Jarynia. Powieść demonologiczna.* Przeł., oprac. i wstęp H. Dubyk. Olsztyn: Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa „Borussia”.
- Kopaliński, W. (2006). *Słownik mitów i tradycji kulturowych.* Warszawa: Bellona.

- Kosiński, T.J. (2020). *Wiara Słowian*. Warszawa: Bellona.
- Kulagina, O.S. (1979). *Issledovanîa po mašinnomu perevodu*. Moskva: Nauka [Кулагина, О.С. (1979). *Исследования по машинному переводу*. Москва: Наука].
- Legeżyńska, A. (1999). *Tłumacz i jego kompetencja autorskie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Literaturnââ ènciklopediâ: V 11 t. T. 11.* (1939). Moskva: Hudožestvennaâ literatura. Stb.: 248–249 [Литературная энциклопедия: В 11 т. Т. 11. (1939). Москва: Художественная литература. Стб.: 248–249]. (Online) <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclp/leb/leb-2481.htm> (dostęp 17.10.2023).
- Ludskanow, A. (1973). *Tłumaczy człowiek i maszyna cyfrowa*. Przeł. R. Leski, A. Naumow. Warszawa: Wydawnictwo Naukowo-Techniczne.
- Magnuszewski, J. (1951). Korespondencja Kazimierza Przerwy-Tetmajera z Franciszkiem Kwapiem. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 42/1: 258–282.
- Makowiecki, A.Z. (1996). *Literatura Młodej Polski*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Mašinnyj perevod i prikladnaâ lingvistika*. (1974). Rozenecvejg, V.Û. (Red.). Moskva: Moskovskij pedagogičeskij institut inostrannyh âzykov [Машинный перевод и прикладная лингвистика. (1974). Розенцвейг, В.Ю. (Ред.). Москва: Московский педагогический институт иностранных языков].
- Miller, I.S. (1969). *Kazimež Tetmajer. V: Istoriâ pol'skoj literatury*. T. 2. Moskva. [Миллер, И.С. (1969). *Казимеж Тетмайер. В: История польской литературы*. Т. 2. Москва].
- Modernizm* (2008). Źurawski, S. (Red.). Warszawa: Wydawnictwa Naukowe PWN.
- Napârêjmy: ad Buga da Varty. Antalogiâ pol'skaj paëzii XX stagoddzâ*. (2003). T. 1. Perakłady i prad-mova A. Lojki. Minsk: «Èncyklapedyks» [Напярэімы: ад Буга да Варты. Анталогія польскай паэзіі XX стагоддзя. (2003). Т. 1. Пераклады і прадмова А. Лойкі. Мінск: «Энцыклапедыкс»].
- Osmętnica*. (2023). W: *Słownik języka polskiego*. Red. W. Doroszewski. (Online) <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/osmętnica> (dostęp 18.10.2023).
- Panorama der polnischen Literatur des 20. Jahrhunderts*. (1996). 1. Poesie: 1000 Gedichte, Fragmente aus Versdramen und poetischer Prosa von 1000 Autoren [w 2. cz.]. Cz. 1. K. Dedecius. (Red. i tł.). Zuerich: Ammann.
- 50 pol'skih poetiv: Antologîâ pol'skoj poezii*. (2001). Per., peredm. ta dovid. pro avt. D. Pavlička. Kiïv: Vid-vo Solomii Pavličko «Osnovi» [50 польських поетів: Антологія польської поезії. (2001). Пер., передм. та довід. про авт. Д. Павличка. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи»].
- Pet vekova poljske poezije. Antologija*. (1991). Jokić, M. (Oprac.). Rakocević, A., Novaković, L., Milanovac, G. (Red.). Decje Novine Pristina: Jedinstvo.
- Podgórcy, B. i A. (2005). *Wielka księga demonów polskich. Leksykon i antologia demonologii ludowej*. Katowice: Wydawnictwo KOS.
- Podraza-Kwiatkowska, M. (1975). *Symbolizm i symbolika w poezji Młodej Polski. Teoria i praktyka*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Przerwa Tetmajer, K. (2023). *Dzwony. Tryptyk. Część trzecia*. (Online) <https://literat.ug.edu.pl/tetmajer/067.htm> (dostęp 19.10.2023).
- Przerwa-Tetmajer, K. (1900a). *Anioł Pański*. W: Przerwa-Tetmajer, K. (1900). *Poezye. III. Wydanie drugie*. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolfa. Kraków: G. Gebethner i Spółka.
- Przerwa-Tetmajer, K. (1900b). *Bajeczny kraj*. W: Przerwa-Tetmajer, K. (1900). *Poezye. IV*. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolfa. Kraków: G. Gebethner i Spółka.
- Przerwa-Tetmajer, K. (2012). *Poezje*. Toruń: Wydawnictwo C&T.

- Revzin, I.I., Rozenecvejg, V.Ů. (1964). *Osnovy obšego i mašinnogo perevoda*. Moskva: Vyššaà škola [Ревзин, И.И., Розенцвейг, В.Ю. (1964). *Основы общего и машинного перевода*. Москва: Высшая школа].
- Siedlecki, J., ks. (1994). *Śpiewnik kościelny*. Kraków: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy.
- Skowron, A. (1972). *O semantycznym tłumaczeniu języków maszynowych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Słownik języka polskiego*. (1963). T. 5: Nie-Ó. Red. W. Doroszewski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Słownik języka polskiego*. (1992). T. 2: L-P. Red. M. Szymczak. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tetmajer, K. (1969). *Poezje wybrane*. Wyboru dokonał i wstępem opatrzył J.Z. Jakubowski. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Tetmajer, K. (2023). *Sobranie sočinenij v svobodnyh russkih perevodah* [Тетмайер, К. (2023). *Собрание сочинений в свободных русских переводах*]. (Online) http://az.lib.ru/t/tetmajer_k/ (dostęp 08.10.2023).
- Trzy Niewidy*. (1972). W: *Klechdy, starożytnie podania i powieści ludu Polskiego i Rusi*. (1972). Zebrał i spisał K.W. Wójcicki. Wybór i oprac. R. Wojciechowski. Słowo wstępne J. Krzyżanowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy: 219–222.
- Voprosy teorii perevoda v zarubežnoj literature*. (1978). Komissarov, V.N. (Red.). Moskva: Meždknarodnye otnošeníã. [Вопросы теории перевода в зарубежной литературе. (1978). Комиссаров, В.Н. (Ред.). Москва: Международные отношения].
- Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN* (2021). Red. A. Markowski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wydrycka, A. (2016). „*Rzãdy poezji*”. *Młodopolska liryka – Studia i interpretacje*. Białystok: PRYMAT, 2016.
- Wyka, K. (1968). *Modernizm polski*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Competing interests: The author declares that he has no competing interests.

Grzegorz Ojcewicz is a reviewer in this issue of the journal.